

OBNAVLJANJE VREMENA

»GODINA«, NOVA GODINA, KOSMOGONIJA. Ritualli i verovanja koja smo ovde grupisali pod rubrikom »obnavljanje vremena«, pokazuju beskrajnu raznovrsnost, i mi se nikako ne zavaravamo mogućnošću da ih podvedemo pod jedan koherentan i jedinstven sistem. Odustaćemo, takođe, u ovom ogledu, i od izlaganja svih formi obnavljanja vremena, kao i od njihove morfološke i istorijske analize. Nećemo preduzimati ni istraživanja kako je došlo do ustavnovljavanja kalendara, ni u kojoj meri bi bilo moguće u jedan sistem uklopiti shvatamja »godine« ikad različitih naroda. U većini primitivnih društava, »Nova Godina« odgovara skidanju tabua nove žetve, koja tako biva proglašena jestivom i neškodljivom za celu zajednicu. Tamo gde se gaji više vrsta žitarica ili voća, čije sazrevanje pada u različita godišnja doba, vidimo ponekad više praznika Nove Godine (M. P. Nilson, *Primitive Time-Reckoning*, str. 270). Što znači da su ti »isečici vremena« određeni rituallima koji osiguravaju kontinuitet života celokupne zajednice. (Što, opet, ne znači da se oni mogu shvatiti kao jednostavni refleksi socijalnog i ekonomskog života: »ekonomski« i »socijalni« imaju u tradicionalnim društvima potpuno različito značenje od onoga kojeg je moderni Evropljanin sklon da im pripoji). Pojam sunčane godine kao jedinstva vremena, egipatskog je iporekla. Većina ostalih istorijskih kultura (kao i sám Egipat do izvesnog doba) poznavale su jednu godinu, istovremeno i lunarnu i sunčanu, od 360 dana (ili 12 meseci po 30 dana), kojima su dodavale 5 dana, tzv. epagomene. Indijanci Zuni nazivali su mesece »kretanjima godine«, a godinu »protokom vremena«. Početak godine varirao je od zemlje do zemlje, i od epoha do epoha, a reforme kalendara neprestano su nastajale da poklope ritualni smisao praznika sa godišnjim dobima kojima je ovaj trebalo da odgovara.

Međutim, ni pokretnjivost početka Nove Godine (mart-april, 19. juli — kao u starom Egiptu; septembar, oktobar, decembar-januar, itd.) ni razlike u trajanju godine kod pojedinih naroda, ne umanjuju značaj koji su u svim zemljama imali kraj jednog vremenskog perioda i početak novog; stoga je razumljivo da za nas nije bitno što afričke naseobine Joruba dele godinu na sušni i kišni period i što njihova »nedelja« sadrži pet dana, prema osam kod Ded Kalabar ili što Varumbi dele mesece prema mesečevim menama i tako dobijaju godinu od oko trinaest meseci; ili, čak, što Ahante dele svaki mesec na dva perioda od po deset dana (ili od po devet i po), itd. Za nas je bitno da svuda postoji jedno shvatanje o kraju i početku nekog vremenskog perioda, zasnovano na posmatranju bio-kosmičkih ritemova, obuhvaćeno širim sistemom shvatanja o periodičnom pročišćavanju (kao što su čišćenja, postovi, ispovesti grehova, itd.), i periodičnom obnavljajući života. Ta neophodnost periodičnog obnavljanja izgleda nam sâma po sebi značajnom. Primeri koje ćemo malo dalje navesti otkriće nam nešto što je još značajnije, pokazuće nam da periodično obnavljanje vremena, pod više manje eksplicitnim vidom i posebno u istorijskim civilizacijama, pretpostavlja novo Stvaranje, tj. ponavljanje kosmogonije. Tako, shvatanje o periodičnom stvaranju, tj. o cikličnom obnavljaju vremena, postavlja problem ukladanja »istorije«, upravo ono što nas u prvom redu i interesuje u ovom ogledu.

Citaocima, koji su se srođili sa etnografijom i istorijom religija, dobro je poznata važnost celog jednog niza periodičnih obreda, koje bismo, radi lakšeg izlaganja, mogli svrstati u dve velike grupe: 1. godišnje isterivanje zlih duhova, bolesti i grehova; 2. obredi u dane koji prethode i sledi Novoj Godini. U jednom od tomova *Zlatne grane* (franc. prevod, Paris, 1925.), Đžems Džordž Freijzer grupisao je, na svoj način, dovoljan broj činjenica iz ove dve kategorije. Nepotrebno je da, na stranicama koje sledi, ponavljamo to. U osnovnim crtama, obred isterivanja zlih duhova, bolesti i grehova može da se svede na sledeće elemente: post, pranje i čišćenje; gašenje vatre i njeno ritualno potpaljivanje na nekom drugom mestu; isterivanje »zlih duhova« pomoću bulke, urlanja, udaranja (po unutrašnjosti mesta, gde se prebiva), iža čega sledi pojačavanje dreke kroz selo; sâmo isterivanje može da se odvija i pod vidom ritualnog zbacivanja neke životinje (tipa »žrtvenog jarca«), ili nekog čoveka (tipa Mamuriusa Veturiusa), pri čemu se žrtve smatraju materijalnim prenosiocima preko kojih se nedostaci celokupne zajednice prebacuju s onu stranu granica nastanjene teritorije (»žrtveni jarac« je izgonjen u jevrejske i vavilonske »pustinje«). Često se odigravaju obredni sukobi između dve grupe stanovnika, ili procesije maskiranih ljudi (koji predstavljaju duše predaka, bogova, itd.). Na brojnim mestima postoji verovanje da se, tokom tih manifestacija, duše mrtvih približavaju staništima živih, koji im sa poštovanjem idu u susret, i okružuju ih čašću tokom nekoliko dana, posle čega ih, u procesiji, vode do granica sela i istjeruju. Tom prilikom slavljeni su, još, i obredi inicijacije mlađih (o tome imamo pouzdanih dokaza kod Japanaca, Hopi Indijanaca, kod izvesnih indo-evropskih naroda, itd.; vidi dalje). Gotovo svuda, ovo isterivanje zlih duhova, bolesti i grehova, podu-

dara se, ili se u izvesnom dobu, podudaralo sa praznikom Nove Godine.

Razume se, retko se sreću svi elementi istovremeno sjedjeni; u jednim društvima preovlađuju obredi gašenja i oživljavanja vatre; u drugima, to je materijalno isterivanje (pomoću bulke i masilja) zlih duhova i bolesti; a u trećima je to proganjanje »žrtvenog jarca«, pod životinjskim ili ljudskim vidom, itd. No, globalno značenje ceremonije, kao i svakog od njenih sastavnih elemenata, dovoljno je jasno: tokom tog vremenskog perioda što je »Nova Godina«, prisustvujemo ne samo stvarnom prekidu jednog vremenskog perioda i početku drugog, već i ukladanju prošle godine i proteklog vremena. Takođe je, uostalom, smisao ritualnog čišćenja: *sagorevanje*, poništavanje grehova individualne i zajednice u svoj ukučnosti, a ne tek »čišćenje«. Obnavljanje je, kao što i sama reč naglašava, novo rođenje. Primeri koje smo naveli u prethodnom odjeljku, a maročito oni koje ćemo u daljem izlaganju spomenuti, jačno pokazuju da se to godišnje isterivanje grehova, bolesti i zlih duhova, nalazi u osnovi polušaja obnavljanja, malkar trenutnog, mitskog i primordialnog vremena, »čistog« vremena, onog u »trenutku« Stvaranja. Svaka Nova Godina jeste repriza vremena početka, tj. ponavljanje kosmogonije. Ritualne borbe između dve grupe stanovnika, prisustvo mrtvih, saturnalije i orgije, upravo su elementi koji ukazuju na to, iz razloga koje ćemo malo dalje izložiti, da se na kraju stare godine i na početku Nove ponavlja mitski trenutak prelaza iz Haosa u Kosmos.

Obred vavilonske Nove Godine, *akītu*, dosta je uvedljiv u tom pogledu. *Akītu* je jednako bila slavljenja u vreme prolećne ravnodnevnice, meseca Nizana, kao i u doba jesenje ravnodnevnice, meseca Tishrīta (koji dolazi od *shurri*, početi). U starost ovoga obreda ne može biti niskakve sumnje, iako su datumi njegovoga slavljenja različiti. Njegova ideologija i ritualna struktura postoje su već u sumersko doba (Ch. Jean, *La Religion sumérienne*, str. 168), i H. Frankfort (*Gods and Mythos in Sargonid seals*, maročito str. 21) bio je u stamju da utvrdi sistem *akītu* već u alkadskoj eposi. Ova hronološka preciziranja nisu bez važnosti: imamo posla sa najstarijim dokumentima »istorijske civilizacije, u kojima je vladar igrao značajnu ulogu, budući smatran sinom i namesnikom božanstva na zemlji; kao takav, on je bio odgovoran za pravilnost ritmova Prirode i blagostanja celokupnoga društva. Na njega je padala i uloga obnavljanja vremena. Tokom obreda *akītu*, koji je trajao dvanaest dana, recitovana je svečano, i u više navrata, poema o stvaranju: *Enūma elish*, u Mardukovom hramu. Tako je reaktualizovana borba između Marduka i morskog čudovišta, Tiamat, borba koja se odigrala *in illo tempore*, i koja je, konačno pobedom boga, učinila kraj haosa. (Isto kod Hitita, gde je u okviru Nove Godine recitovana i reaktualizovana borba između boga uragama, Teshupa, i zmije Illinyankash; v. A. Götze, *Kleinasiens*, str. 130; G. Furlani, *La Religione degli Hittiti*, str. 89). Marduk stvara Kosmos od delova raskomadanih tela Tiamat, a ljudi od krvi Kingua, zlog duha, kome je Tiamat bio poverio *Tablice sudbine* (*Entūma elish*, VI, 33; motiv stvaranja pomoći tela nekog primordialnog bića nalazi se i u drugim kulturama: Kini, Indiji, Iranu, kod Germana). Da je taj spomen na Stvaranje bio doista *reaktualizacija* kosmogonije, o tome imamo dokaza koliko u ritualima, toliko i u formulama izgovarami tokom obreda. Borbu između Tiamata i Marduka oponašao je sukob između dve grupe stanovnika (R. Labat, *Le Caractère religieux de la royauté assyro-babylonienne*, str. 99), predstava koja se nalazi i kod Hittita, uvek u okviru dramskog scenarija Nove Godine (Götze, *op. cit.*, str. 130), kao i kod Egipćana (Ivan Engnell, *Studies in chivine kingship in the Ancient Near East*, str. 19). Bitka između dve grupe stanovnika ne samo da je opominjala na primordialni sukob između Marduka i Tiamata, već je *ponavlja*, aktualizovala sâmu kosmogoniju, prelaz iz Haosa u Kosmos. Mitski događaj bio je prisutan: »i nastavi da pobeduješ Tiamat, i da mu skraćuješ dame!«, uzvikivao je oficijant. Borba, pobeda i Stvaranje odigravali su se u istom trenutku.

U okviru istog obreda *akītu*, slavio se još i praznik zvani »praznik Sudbine«, *zakkuk*, gde se određivala sudbina svakog od dvanaest narednih meseca, što je značilo *stvaranje* dvanaest budućih meseci (ritual koji se sačuvao i u drugim kulturama; vidi dalje). Silasku Marduka u Pačao (bog je bio »zatvoren na planini«, tj. u paklenim predelima), odgovarao je period tuge i posta cele zajednice, i period »ponižavanja« kralja, ritual koji se stapa s okvirom jednog šireg karnevalskog sistema, na čemu se mi ovde ne možemo zadržavati. U istom tom trenutku odigravalo se takođe i isterivanje zlih i grešnih pomoću žrtvenog jarca. Najzad, ciklus se završava hijerogamijom boga sa Sarpanitum, koju su izvodili kralj i jedna od sveštenica u sobi boginje (Labat, str. 247), a izvesno je da je toj hijerogamiji odgovarao interval kolektivnih orgija.

Kao što se vidi, praznik *akitu* obuhvatao je čitavu seriju dramskih elemenata, čija je namena uklidanje proteklog vremena, uspostavljanje primordijalnog haosa i ponavljanje kosmogonije: 1. prvi delom dominira figura Tiamata, koji označava povratak na mitski period što je prethodio stvaranju; pretpostavljeno je da su svi oblici potonuli u morske ponore, *apsu*. Detronizacija „karnevalskog kralja“, »poničavanje« pravog suverena, obaranje celog socijalnog poretku (prema Berozeu, robovi su postajali gospodani, itd.), nijedne crte koja ne bi evocirala univerzalni nered, uklidanje poretku i hijerarhije, »orgiju«, haos. Moglo bi se reći da prisustvujemo nekom »potopu«, koji uništava celo čovečanstvo da bi pripravio put za pojavu nove, regenerisane ljudske vrste. Uostalom, zar u vavilonskoj tradiciji o Potopu, kalkva je sačuvana u XI tablici *Epa o Gilgamešu*, nije navedeno da je Utnapistiš, pre uljkavanja na lađu koju je sagradio da bi izbegao potop, organizovao praznik »kao na dan Nove Godine *akitu*«? Taj diluvijalni elemenat, često jednostavno akvatički, nalazimo i u nekim drugim tradicijama; 2. stvaranje Sveta, koje se odigralo *in illo tempore*, na početku Godine, takođe takođe je reaktualizovano svake godine; 3. Čovek direktno učestvuje, iako u smanjenom obimu, u tom kosmogonskom poduhvatu (borba između dve grupe koje su predstavljale Marduka i Tiamat; »misterije« koje su slavljene tim povodom, prema interpretacijama Cimenna i Rajcenštajna, v. takođe O. E. Briem, *Les Sociétés secrètes des mystères*, str. 131); to učestvovanje, kao što smo videli u prethodnom odeljku, pretvara ga u savremenika kosmogonije; 4. »praznik Sudbine« je još jedna formula stvaranja, gde se odlučuje o »sudbinici« svakog meseca i svakog dana; 5. hijerogamija ostvaruje na konkretnom načinu »renesansu« sveta i čoveka.

Značenje i rituali Nove Godine nalaze svoj pandan u celom paleo-orientalnom svetu. Neke od njih spomenuti smo usput, ali da bi lista bila potpuna valja zabeležiti i druge. U jednoj značajnoj studiji, *The semitic New Year and the origin of eschatology* (»Acta orientalia«, I, 1923, str. 158—159), koja nije dobila zasluženu pažnju, holandski naučnik A. J. Vensink (Wensinck) pokazao je simetriju između različitih mitsko-ceremonijalnih sistema Nove Godine u celom semitskom svetu; u svakom od tih sistema pojavljuje se ista centralna ideja o godišnjem povratku u haos, iza čega sledi novo stvaranje. Vensink je vrlo dobro uočio kosmički karakter rituala Nove Godine (uze sve rezerve prema toj teoriji, o »poreklu« tog ritualno-kosmičkog shvatanja, koje bi on da pronađe u periodičnoj pojavi iščezavanja i ponovnog javљanja vegetacije; uistinu, za »primativnog« Priroda je hijerofanija, a »prirodni zakoni« su otkriće sveta božanske egzistencije). Da je potop, i uopšte akvatički elemenat, prisutan na jedan ili drugi način u ritualu Nove Godine, to se vidi iz prolivanja vina u čast bogova, koje se tim povodom upražnjava, kao i iz odnosa između tog rituala i kiše. »Svet je bio stvoren u toku meseca *Tishnia*«, veli R. Elierer; »tokom meseca *Nizana*«, tvrdi J. Josna, a oba su meseca kišna (Wensinck, str. 168). Tokom praznika Sjenica odlučivalo se o količini potrebnе kiše za narednu godinu (*Rosh Hashhana*, I, 2; Wensinck, 163), to jest, određivala se »sudbina« narednih meseci. Hrist posvećuje vode na dan Otkrovenja dolu su Uskrs i Nova Godina bili uobičajeni dani krštenja u primativnom hništanstvu. (Krštenje odgovara ritualnoj smrti starog čoveka, iza koje sledi novo rođenje. Na kosmičkom planu, tome odgovara potop: uklidanje i stanjanje svih oblika, povratak u amorfno). Efrem Sirijski dobro je uočio misteriju toga godišnjeg ponavljanja stvaranja, i nastojao je da je objasni: »Bog stvara iznova nebesa, jer su nebeska tela obožavali grešnici; stvara novi svet, jer je stari oskvruuo Adam; stvorio je novo biće, ali istom pljuvačkom« (*Mimn. Eph.*, VIII, 16; Wensinck, 169).

Izvesni tragovi antičkog scenarija o borbi i pobedi božanstva nad morskim čudovištem, koje je oteletvorene haosa, mogu se takođe otkriti i u izraelskim obredima Nove Godine, kavki su se sačuvali u jerusalimskom kultu. Nedavna istraživanja (Mowinckel, Pederson, Hans, Schmidt, A. R. Johnson, i dr.), pokazala su ritualne elemente i kosmičko-eshatološke implikacije Psalama, i otkrila ulogu koju je kralj igrao tokom praznika Nove Godine, gde se spominje trijumf Jehove, gospodara snaga svetlosti nad snagama miraka (morski haos, primordijalno čudočište Rahab). Iza toga trijumfa sledilo je ustoličenje Jehove kao kralja, a zatim ponavljanje kosmogonskog čina. Ubijanje čudočišta Rahab i pobeda nad vodama (što je organizacija sveta) odgovaralo je stvaranju Kosmosa i, u isto vreme, *spasenju* čoveka (pobeda nad »Smrću«, obezbeđenje hrane za narednu godinu, itd.; up. A. R. Johnson, *The role of the King in the Jerusalem cultus*, str. 97). Zadržimo se za trenutak, između ovih mnogih arhaičnih ikulstkih ostatalaka, na periodičnom ponavljanju Stvaranja (jer borba protiv Rahaba pretpostavlja reaktualizaciju primordijalnog haosa, a pobeda nad »vodnim dubinama« jeste uspostavljanje »zatvorenih oblika«, to jest, Stvaranje). Viđećemo, odmah, da u svesti jevrejskog naroda ta kosmogonska pobjeda postaje pobjeda nad sadašnjim i budućim stranim kraljevima; kosmogonija opravdava mesijanizam i apokalipsu, i tako postavlja osnove jedne filozofije istorije. Činjenica da taj periodični »udes« čoveka nalazi svoj neposredni izraz u obezbeđenju hrane za narednu godinu (posvećenje nove žetve) ne treba da nas hipnotizira do te mere da u tom obredu vidimo samo ostaške jednog »primativnog«, agrarnog praznika. U izvesnom smislu, istina je da je hrana u svim arhaičnim društвima imala svoje ritualno značenje; ono što mi nazivamo »vitalnim vrednostima« pre je bio izraz jedne ontologije u biološkim pojmovima;

za arhaičnog čoveka život je *apsolutna realnost*, i kao takav, on je svet. Sa druge strane, Nova Godina, praznik zvani Sjenice (*hag hasakköt*), praznik Jehove par excellence (*Knjiga o sudi-jama*, 21, 19; *Knjiga levitska*, 23, 39, itd.), slavio se petnaestog dana sedmog meseca, to jest pet dana posle *iom ha-kippurim* (*Knjiga levitska*, 16, 28), i njenog obreda sa žrtvenim jarcem. Ele, teško je odvojiti ova dva religiozna momenta, istorivanje grehova iz zajednice i praznik Nove Godine, naročito ako se vodi u računa o tome da je, pre usvajanja vavilonskog kalendara, sedmi mesec bio *prvi* mesec izraelskog kalendara. Tokom praznika *iom ha-kippurim* devojke bi isle izvan zidina grada ili sela i tamo plesale i zabavljale se, a to je ujedno bila i prilika za ugovaranje ženidbi. No, istoga dana stvarale su se nastrane gomile, često čak orgijačiške, koje nas jednako podsećaju na potonju fazu *akitu* (slavljenju talkode izvan grada), kao i na svačovrsna preterivanja, gotovo svuda u okviru obreda Nove Godine (up. izveštaje iz Talmuda o orgijačkim nastranostima, kod R. Pettazzzoni, *La Confessione dei peccati*, tom II, str. 229).

Ženidbe, seksualna razuzdanost, čišćenje zajednice putem ispovezdanja grehova i istorivanje žrtvenog jarpa, posvećivanje nove žetve, iznugivanje Jehovi i opominjanje na njegovu pobjedu nad »Smrću«, sve su to bili trenuci jednog šireg obrednog sistema. Ambivalentnost i polaritet ovih perioda (poseti i razuzdanost, tuga i veselje, beznađe i orgije, itd.), samo potvrđuju svoju komplementarnu ulogu u okviru jednog istog sistema. No, kao glavni momenti neosporno ostaju čišćenje pomoću istorivanja žrtvenog jarpa i ponavljanje kosmogonskog čina uz pomoć Jehove; sve ostalo samo je primena, na različitim planovima, istog arhetskog gesta, preko koga bi da se spozna obnavljanje sveta i života.

PERIODIČNOST STVARANJA. Stvaranje sveta odigrava se, dakle, svake godine. »Alah je onaj koji stvara, dakle on je taj koji to Stvaranje i ponavlja«, veli *Koran* (*sûra*, IV, 4). Taj večni povratak kosmogonije, koji svaku Novu Godinu pretvara u inauguraciju Nove Ere, omogućuje povratak mrtvih u život i podražava nadu vernika u plotsko uskrsnuće. Uskoro ćemo se vratiti na odnos između obreda Nove Godine i kulta mrtvih. Spomenimo već sada da, verovanja koja su gotovo univerzalno raširena, i prema kojima se mrtvi vraćaju u blizinu svojih paricida (često kao »živi mrtvaci«), oko Nove Godine (tokom dva naest dana koji odvajaju Božić od Epifanije), izražavaju nadu da je uklidanje vremena moguce u trenutku kada se svet ponistiava i ponovo stvara. Tako bi mrtvi mogli da se vratre, jer su sve prepreke između mrtvih zbrisane (zar nije reaktualizovan prvo bitni haos?), i doći će, jer u tom paradoksalnom trenutku vreme će biti prekinuto u oni će, dakle, iznova biti savremenici živih. Pošto je onda novo Stvaranje u pripremi, oni se mogu nadati jednom povratku u život koji će biti trajan i stvaran.

Tamio gde se veruje u plotsko uskrsnuće, zna se da će se to uskrsnuće zbiti u početku godine, tj. na početku nove ere. Lehman (Lehmann) i Pedersen su to dokazali za semitske narode, dok je Vensink (*op. cit.*, str. 171) o tome prikupio mnogobrojna svedočanstva u hrišćanskoj tradiciji. Na primer: »Svemoćni budi telu u isto vreme kada i duše, na dan Epifanije« (Efrem Sirijski, *Hymns*, I, 1), itd. Jedan tekst, koji je preveo Damešter (*Zend-Avesta*, Paris, 1892—1893, tom II, str. 640, br. 138) veli da: »meseca Fravardin, dana Ksurdât, Gospodan Ormazd izveče uskrsnuće i dati ljudima drugo telo; a svet će biti oslobođen nemoći, demona, itd. I zavladaće izobilje, neće biti više želja za hranom; svet će biti čist, a čovek oslobođen suprotnosti (zlog duha) i besmrтan.« Kazvinis (Qazwinis) sa svoje strane veli da je na dan Naurôza Bog vaskrsao mrtve, »i vratio im duše njihove, i, narediv nebesima, proli kišu na njih, zbog čega nastade običaj da ljudi toga dana prolijuvaju vodu« (*Cosmographie*, citira A. Christensen, *Le premier homme et le premeir roi*, str. 147). Tesne veze između ideje o stvaranju pomoću vode (akvatička kosmogonija; potop koji periodično obnavlja istorijski život; kiša), rođenja i uskrsnuća, potvrđene su ovom izrekom iz Talmuda: »Bog ima tri ključa: od kiše, od rođenja i od uskrsnuća mrtvih« (*Ta'anit*, tom 2a; Wensinck, str. 173).

Simboličko ponavljanje Stvaranja u okviru praznika Nove Godine sačuvano je do naših dana kod iračkih i iranskih Mandeanaca (E. S. Drower, *The Mandaeans of Irak and Iran*, str. 86). Još i današ persijski Tatari zasejavaju jedan čup napunjen zemljom; to čine, vele, u spomen na Stvaranje (Zassy, *Muharram Mysteries*, str. 219, 223). Sejanje semena u doba prolećne ravnodnevnicе (podsetimo se da je godina počinjala u martu u brojnim civilizacijama) bilo je vrlo rašireno i uvek je bilo u vezi sa svetovnim obredima (v. Frazer, *Adonis*, str. 252; poslednji je o tome pisao Lingman, *Euphrat-Rhein*; I, 103; koji je pokusao da taj obred izvede iz svetkovina u čast Ozirisa). No, drama vegetacije uklapa se u simbolizam periodičnog obnavljanja Prijrode i čoveka. Poljoprivreda je samo jedan od planova na kojima se izražava simbolizam periodičnog obnavljanja. A što je »poljoprivredna verzija« toga simbolizma bila neobično raširena — zahvaljujući svom popularnom i empirijskom karakteru — to ni u kom slučaju ne znači da je možemo uzeti za princip i intenciju kompleksnog simbolizma periodičnog obnavljanja. Sam ovaj simbolizam ima svoje osnove u lunarnoj mistici; sa stanovišta etnografije možemo ga, dakle, identifikovati već u pre-agramnim društвima. Ono što je prvo bitno i osnovno u njemu, to je ideja o obnavljanju, to jest, o ponavljanju Stvaranja.

Običaj persijskih Tatara, prema tome, mora da bude ukljen u iranski kosmičko-eshatološki sistem koji ga prepostavlja i objašnjava. Naurōz, persijska Nova Godina, u isto vreme je i praznik Ahura Mazde (slavljen na dan Ormazda, prvoga meseca) i dan kada se odigralo Stvaranje sveta i čoveka (up. zbornik tekstova J. Marquarta, *The Nawroz*, posebno str. 16). Upravo na taj dan odigrava se »obnavljanje stvaranja« (Albirunî, *The Chronology of Ancient Nations*, prev. E. Sachan, str. 199). Prema tradiciji koju prenosi Dimaski (Dimasqî) (Christensen, II, str. 149), kralj je objavljivao: »Evo novoga dana, novoga meseca, nove godine; valja obnoviti ono što je vreme istrošilo.« Toga dana se, takođe određuje sudbina ljudi za potonju godinu (Albirunî, str. 201; Qazwîni, prev. Christensen, II, 148). Noć uoči Naurôza vide se bezbrojne vatre i svetla, a upražnjava se i čišćenje pomoću vode; proliva se vino da bi se osigurale obilne kiše u narednoj godini (*ibid.*, str. 202—203). Uostalom, tokom »velikog Naurôza«, bio je običaj da svako zaseje u jednom čupu po sedam vrsta semena, a zatim su »prema svojim verovanjima izvlačili zaključke o narednoj žetvi« (*ibid.*, str. 202). Običaj, analogan utvrđivanju sudbine vavilonske Nove Godine, prenesen je do naših dana u obredima Mandeanaca (Drower, *op. cit.*, str. 87) i Jezida (G. Furlani, *Testi religiosi degli Yezidi*, str. 59). Zato što Nova Godina ponavlja kosmogonski čin, dvanaest dana koji odvajaju Božić od Epifanije, smatraju se još i danas za prefiguraciju dvanaest meseci. Seljaci čitave Evrope određuju vreme i količinu padavina za svaki mesec pomoću meteoroloških značkova tih dvanaest dana (up. Frazer, *Le Bouc émissaire*, str. 287; Dumézil, *Le Problème de Centaures*, str. 39; Granet, *La Pansée Chinoise*, str. 107). Treba li da podsećamo da se upravo na praznik Sjenica utvrđivala količina kiše koja je dodeljena svakom od dvanaest meseci? Sa svoje strane, Indijci vedskog doba označavali su dvanaest dana u sredini zime kao sliku i priliku godine (*Rig Veda*, IV, 33, 7).

Međutim, na nekim mestima i u izvesnim epohama, kao na primer u Darijevom kalendaru, Franci su poznavali još i jedan drugi dan Nove Godine, *mihragân*, praznik Mitre, koji je padao usred leta. Pošto su ova praznika bila u okviru istog kalendara, *mihragân* se smatrao za prefiguraciju kraja sveta. Persijski teolozi, veli Albirunî, »smatrali su *mihragân* za dan vaskrsnuća mrtvih i kraj sveta, jer u doba *mihragân* svaki onaj koji veruje, dostiže savršenstvo i ne sadrži više neophodnu supstancu za daљe verovanje, a životinje prekidaju svoju seksualnu aktivnost«. Na analogan način, Persijsanci smatraju Naurôz za znak početka sveta, jer se tokom ovoga praznika događa upravo suprotno od onoga što se događa tokom *mihragân* (*Chronology*, str. 208). Tradicija, koju prenosi Albirunî, tumačila je kraj protekle godine i početak nove, kada iscrpljivanje bioloških izvora na svim kosmičkim planovima, kao istinski kraj sveta. (»Kraj sveta«, to jest određenog istorijskog ciklusa, ne odgовара se neizbežno samo kroz potop, već i kroz vatru, sušu, itd. Jednu divnu apokalipsku viziju, u kojoj je žarilo leto shvaćeno kao povratak u haos, nalazimo u *Isajiji*, 34, 4, 9—11. Up. analogne slike u *Bahman-Yasht*, II, 41 i Lactance, *Divinae Institutiones*, VII, 16, 6; tekstove koje je komentarisao F. Cumont u *La fin du monde selon les images occidentaux*, str. 76; takođe i W. Bousset, *Antichrist*, str. 129).

Profesor Ž. Dimezil izučavao je, u svome delu *Problem Kentaura*, scenario kraja i početka godine u dobrom delu indo-evropskog sveta (kod Slovaca, Iranaca, Grka, Rimljana) i osvetlio elemente inicijatičkih obreda, koji su se sačuvali u mitsologiji i folkloru, pod više-manje izmenjenim vidom. Ispitujući mitove i obrede germanских tajnih i »muških društava«, Oto Hefler (Otto Höfler) je na sličan način došao do zaključka o važnosti dvanaest umetnutih dana, a posebno dana Nove Godine. Sa svoje strane, Valdemar Liungman (Waldemar Liungman) je obredima vatre na početku godine i karnevalskim scenarijima tokom tih dvanaest dana, posvetio jednou opšlim istraživanje (*Euphrat-Rhein*, tom II, 426), čiju orientaciju i rezultate, uostalom, ne možemo uvek prihvati. Podsetimo, takođe, na istraživanja Ota Huta (Otto Huth) i J. Hertela, koji su, oslanjajući se na vedske i romanske činjenice, posebno insistirali na tezi o obnavljanju sveta kroz potpaljivanje vatre tokom zimske solsticije, obnavljanje koje je odgovaralo novom stvaranju. U skladu sa ciljem ovoga ogleda, zadražaćemo se na nekoliko karakterističnih crta: 1. dvanaest umetnutih dana predodređuju dvanaest godišnjih meseci; 2. tokom dvanaest odgovarajućih noći, mrtvi dolaze, u procesiji, da posete svoje porodice (pojava konja, pogrebne životinje par *excellence*, u poslednjoj noći stare godine; prisustvo hroničnih božanstava, itd.), a često se kod Germana i Japanaca ta poseta odvija u okviru obreda muških tajnih društava (Höfler, *pessim.*, i A. Slavilk, studija koju citiramo niže); 3. tom prilikom gase se i ponovo pale vatre (Saintyves, *Essais de folklore biblique*, str. 30; Gramet, *Danses et légendes*, 155), i najzad 4. to je trenutak inicijacija, gde gašenje i oživljavanje vatre predstavlja jedan od bitnih elemenata. U okviru istog mitsko-ceremonijalnog kraja, protekle i početka nove godine, valja nam naći mesta i za sledeće činjenice: 5. ritualna borba između dve protivničke grupe i 6. prisustvo erotskog elementa (»gandharavičke« ženidbe, orgije, itd.).

Svaka od ovih mitsko-ritualnih tema potvrđuje potpuno izuzetni karakter dana koji prethode i koji sledi iza prvog u godini, iako eshatološko-kosmološka uloga Nove Godine (ukidanje proteklog vremena i ponavljanje stvaranja) nije eksplisitno izražena, izuzev u obredima predodređivanja narednih meseci i prilikom gašenja i oživljavanja vatre. No, međutim, tu ulogu

možemo otkriti kao eksplisitnu u svim ostalim mitsko-ritualnim temama. Kako bi, na primer, najezda duhova mrtvaca bila nešto drugo do znak suzbijanja profanog vremena, paradoksalna realizacija koegzistencije »prošlog« i »sadašnjeg«? Nikada ta koegzistencija nije tako potpuna kao u doba »haosa«, gde se svi modaliteti podudaraju. Poslednji dani protekle godine mogu se izjednačiti sa Haosom već i zbog najezde mrtvih — koja poništa zakone vremena — a i zbog seksualnih preterivanja koja ispunjavaju veći deo vremena tom prilikom.

Čak i ako se, iza uzastopnih reformi kalendara, saturnalije više ne podudaraju sa krajem i početkom godine, one ništa manje ne podvlače ukidanje svih normi i žestoki preokret svih vrednosti (izmena odnosa između gospodara i slugu, odnos prema ženama kao prema kurtizanama, itd.), opšta razudzanost i orgijastičko ustrojstvo društva, jednom reći regresija svih formi u neodređeno jedinstvo. Samo mesto orgija, kod primitivnih naroda, upravo u kritičnim trenucima setve (dok se seme rasprskava u zemlji), potvrđuju tu simetriju između raspada »oblik« (semena u injivi), i raspada »društvenih normi« u orgijastičkom haosu. Jednako kao na vegetalnom mi i na ljudskom planu prisustvujemo povratku u primordijalno jedinstvo, uspostavljanju »močnog« režima, u kome su ukinute sve granice, profiljati i odstojanja.

Ritualno gašenje vatre nalazi se na istoj liniji namere, da se učini kraj već postojećim »formama«, kako bi se napravilo mesta za pojavu novih oblika, što je ishod novog Stvaranja. Ritualne borbe između dve grupe protivnika reaktualizuju kosmogonski trenutak sukoba između boga i primordijalnog čudočišta (zmija gotovo svuda simboliše ono što je latentno, neuobičajeno, neodređeno). Najzad, podudarnost inicijacija — gde paljenje »nove vatre« igra posebno značajnu ulogu — sa onim što okružuje Novu Godinu, objašnjava se podjednako prisustvom mrtvih (tajna i inicijatička udruženja istovremeno su predstavljala i pretkeli), kao i samom strukturu ovih obreda, koji uvek prepostavljaju »smrt« i »uskršnje«, »novo rođenje«, »novog čoveka«. Gotovo da se ne može naći ništa bliže inicijatičkim ritualima, no što su dvanaest noći, tokom kojih protekla godina iščezava ustupajući mesto novoj godini, novoj eri: tj. eposi u kojoj, kroz reaktualizaciju Stvaranja, svet doista otpočinje.

Potpvrđeni kod gotovo svih indoevropskih naroda, ovi mitsko-ritualni scenariji Nove Godine — sa celom svojom povorkom karnevalskih maski, pogrebnim životinjama, itd. — bili su organizovani, bez sumnje, u svojim osnovnim crtama, već u doba indoевropske zajednice. No mi te scenarije, ili u najmanju ruku neke njihove vidove na kojima smo se u ovom ogledu zadržali, ne možemo smatrati isključivom indoevropskom tvorevinom. Stolećima pre pojave indoevropskog u Maloj Aziji, mitsko-ritualni okvir Nove Godine, kao i ponavljanje Stvaranja, bio je poznat Sumerčima, a važne elemente tega nalazimo i kod Egipćana i Jevreja. Kako nas geneza mitsko-ritualnih oblika ovde ne interesuje, možemo se zadovoljiti hipotezom prema kojoj su ove dve etičke grupe (narodi Bliskog Istoka i Indoevropskog) te oblike već posedovali u svojoj preistorijskoj tradiciji. Hipoteza, uostalom, izgleda verovatna, već i zbog toga što se analogan sistem može ustanoviti i u jednoj potpuno ekscentričnoj kulturi, kalka je japska. Dr Slavilk je izučavao simetrije između japanskih i germanских tajnih organizacija, podvukavši znatan broj paralelnih činjenica (*Kultische Geheimbünde der Japaner und Germanen*). U Japunu, jednakao kao kod Germana (kao i kod drugih indoevropskih naroda), poslednja noć godine obeležena je pojavom pogrebnih životinja (konja, itd.), hroničnih božanstava; održavani su maskirani defilei muških Tajnih društava; mrtvi su posećivali žive, a slavile su se i inicijacije. Tačka tajna društva u Japanu vrlo su stara i gotovo je isključen indoevropski uticaj, ili uticaj semitskog Orienta (Slavilk, str. 762), bar pri sadašnjem stanju naših saznanja. Sve što možemo reći, veli oprezno A. Slavilk, jeste da se, koliko na zapadu toliko i na istoku Evroazije, kulksi kompleks »posetioca« (duša mrtvih, bogova, itd.) razvio pre istorijske epohe (*ibid.*). Što je još jedna potvrda o arhaičnom karakteru obreda Nove Godine.

Međutim, japska tradicija istovremeno je sačuvala i uspomenu na jedno shvatjanje, nazovimo ga psiho-fiziološke mistike, koje je u odnosu sa obredima kraja godine. Koristeći rezultate japanskog etnografa dr Maodaoa Oka (*Kulturschichten in Alt-Japan*, prevod prema japskom rukopisu, još neobjavljen), A. Slavilk uklapa obrede tajnih udruženja u ono što on naziva kompleksom *tama*. To *tama* je jedna »spiritualna supstancija«, koja se nalazi u čoveku, u dušama mrtvih i u »posvećenim ljudima«, a koja se, tokom prelaska zime u proleće, užburka i nastoji da napusti telo, dok mrtve gura ka staništima živih (kulksi kompleks »posetioca«). Da bi se sprečilo to napuštanje tela od strane *tame*, prema interpretaciji Slavika (str. 679), slave se praznici koji su određeni da zadrže tu spiritualnu supstancu. Moguće je da je jedan od ciljeva obreda kraja i početka godine jeste i »fiksacija« *tame*. No, od te japanske psiho-fiziološke mistike mi ćemo pre svega zadržati smisao godišnje krize; tendencija *tame* da se užburka i napusti svoje normalno stanje, tokom prelaska zime u proleće (to jest tokom poslednjih dana godine koja je na isteku i prvi dana godine koja počinje), jednostavno je fiziološka formula regresije u nerazgovetnost, realktualizacija »haosa«. U toj godišnjoj krizi *tame*, iškustvo primitivnog predoseća znak neizbežne konfuzije, koja valja da stavi tačku na izvesnu istorijsku epohu, da bi joj omogućila obnavljanje, podmlađivanje, tj. povratak istorije na početak.

Preveo sa francuskog
Zoran Stojanović